

одноповерхові приватні особняки, до того ж, ці будівлі були далеко не рівнозначними за архітектурною і історичною значністю. Архітектура Києва в I половині XIX століття була переважно одноманітною, за винятком поодиноких визначних споруд: приватні будинки будувались за типовими „зразковими проектами”, в яких регламентувалась навіть кількість вікон і колір фасадів. Певну різноманітність до архітектурного „портрету” київських вулиць внесла багатостильовість II половини XIX століття – неоренесанс, неоготика, неоруський стиль, а пізніше – різні напрямки модерну (декоративний, раціональний і національний).

Отже, для того, аби зберегти зараз історичне середовище Києва, треба насамперед визначити історико-архітектурну цінність старої забудови і міру втручання під час змін вигляду старих будівель, а також привести процес забудови в історичних районах Києва у відповідність сучасному законодавству.

1. Сборник строительных постановлений для города Киева на основании Строительного Устава, обязательных постановлений Городской Думы, циркуляров и решений Правительствующего сената. – К., 1913. – 81 с. 2. Ясевич Я.Е. Архитектура Украины на рубеже XIX – XX веков. – К.: "Будівельник", 1988. – 183 с.

УДК 712.253 (477.41)“17/18”

В.Я. Маланюк

УкрНДПротивільсьбуд

РОЗВИТОК КЛАСИЦИСТИЧНИХ САДИБНО-ПАРКОВИХ УТВОРЕНЬ КИЇВЩИНИ КІНЦЯ ХVIII–XIX ст.

© Маланюк В.Я., 2006

Досліджено особливості композиційної побудови палацових та садибно-паркових утворень Київщини кінця XVIII–XIX ст., визначено основні композиційні схеми організації курдонерів. Наведено авторську графічну реконструкцію садибного комплексу Розумовських–Рєпніних у Яготині.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Садибно-паркові утворення Київщини доби класицизму є невід'ємною складовою історико-архітектурної спадщини України, за кількістю об'єктів та масштабами будівництва являють собою об'ємний матеріал для наукового аналізу. Вони становлять інтерес і як історичні об'єкти, пов'язані з визначними історичними подіями у регіоні та життям відомих людей, і як твори садово-паркового мистецтва. Проте, значній частині класицистичних садибних комплексів, що належали середньому та дрібному дворянству і розташовувалися у невеликих містечках і селах, ще не було приділено достатньої уваги. Більшість із них за відсутності інформації про їх архітектурно-художню та історичну цінність змінили функцію, первісний вигляд або і зовсім перестали існувати. Це дослідження дає змогу поглибити історико-архітектурні знання в зв'язку з потребами сучасності, сприятиме збереженню, реконструкції і пристосуванню для сучасного використання садибних будівель та паркових територій, які ще збереглися, їхній охороні, реставрації поруйнованих чи занедбаних садибних утворень, а також відтворенню втрачених.

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано вирішення цієї проблеми, дає змогу зробити висновок про те, що попередні дослідження не мали на меті створення цілісної картини розвитку класицистичних садибно-паркових утворень Київщини і стосувалися лише найвідоміших значних об'єктів. Питання стилістики та регіональних особливостей садибно-паркового зодчества України і Київського регіону зокрема піднімаються в працях ряду дослідників: Ю.С. Асєєва (1989), І.О. Ігнаткіна (1974), В.А. Овсїчука (2001), Д.В. Степовика (1982), В.І. Тимофїєнка (1982, 1993). Розвідка краєзнавчого характеру, присвячена Білій Церкві, представлена колективною працею П.І. Юхименка, А.І. Гая, В.В. Рєпрїнцева та ін. (1994). Із дореволюційних публікацій варто відзна-

чити статтю В. Георгієвського про Яготин (1914), цінність якої підвищує велика кількість ілюстративного матеріалу (світлини, плани). На особливу увагу заслуговує об'ємна за фактографією 11-томна праця польського дослідника Р. Афтаназі "Матеріали до історії резиденцій", останній том якої репрезентує розвиток садибного будівництва на теренах Київського воєводства (1993). Автор цієї монографії, звертаючись до історичного контексту та спираючись на першоджерела, вивчає історичні етапи створення палацово-паркових комплексів, пов'язаних з будівельною діяльністю представників як польської, так і української (полонізованої) шляхти на землях Київщини.

Подібними за об'єктом дослідження інших регіонів є дисертаційні роботи О.Л. Михайлишин (1999), Н.Я. Левкович (2004), Н.С. Соснової (2003), К.Т. Черкасової (1985) та Л.С. Шевченко (2003). Вчені досліджували палацово-паркове та садибне будівництво відповідно на Волині, Галичині, Харківщині та Полтавщині, що дає змогу фіксувати певні аналогії або їх відсутність з відповідними процесами, що відбувались в цій галузі на Київщині.

Не вирішеними раніше частинами загальної проблеми вважаємо відсутність повної картини розвитку стилю класицизму в садибному зодчестві на Київщині, за виключенням відомостей про окремі крупні ансамблі. Недостатньо вивчено специфіку провінційних садиб і характерні композиційні прийоми, обумовлені типологічними особливостями.

Ціль статті – визначення історичної картини розвитку стилю класицизму в садибній архітектурі Київщини кінця XVIII–XIX ст. Для досягнення поставленої цілі передбачено вирішити такі завдання:

– дослідити соціально-економічні та ідейні передумови виникнення і поширення стилю класицизму в садибному будівництві Київщини;

– виявити особливості композиційної побудови класицистичних садибно-паркових утворень.

Як відомо, у другій половині ХУІІІ ст. панівним архітектурним стилем в більшості країн Європи стає класицизм із його прагненням до стриманості в формах і простоти в просторовому плануванні на противагу бароко. Розвиток нових форм супроводжував інтерес до античного мистецтва, викликаний археологічними відкриттями в Геркуланумі і Помпеї (1738–1748). В Україні наприкінці ХУІІІ і в першій половині ХІХ ст. паростки нового напрямку в мистецтві дали благодатні сходи (згідно із Д.В. Степовиком [13, с. 14]). На думку іншого дослідника цього архітектурного стилю В.А. Овсійчука "класицизм сприймався в Україні двояко: негативно, бо був чужим для української ментальності, несучи в собі прикриту агресію, тотальне духовне покорення, виражаючи несхибну владну волю; а також позитивно, оскільки, спираючись на природне прагнення до простоти, ясності і логічності художнього образу, тобто, базуючись на раціонально-ідеалізуючому архетипі мислення, скеровував до античності, духовних скарбів Греції та Риму, якими наповнялась навчальна програма Києво-Могилянської академії, викликаючи захоплення давньогрецькою міфологією, літературою і філософією" [9, с. 8,9]. Варто відзначити, що в Україні класицизм проявився насамперед в садибній архітектурі, в великих мастках, що зводились петербурзькими столичними зодчими, або ж українськими архітекторами-вихованцями Академії мистецтв (за даними Ю.С. Асеева [1, с. 50]).

Територіально межі дослідження охоплюють ареали Київської області та однойменної губернії (1797–1925): за сучасним адміністративним поділом це частково Вінницька, Житомирська, Кіровоградська і правобережні частини Київської та Черкаської областей. Соціально-історична специфіка регіону полягала у державній належності до 1793 р. правобережної частини Київщини до Речі Посполитої, а лівобережної – до Російської імперії. Внаслідок цього етнічний склад власників садиб був різним: на Лівобережжі – це російські та українські поміщики, а на Правобережжі – польська шляхта. За статистичними даними, поданими у монографії В. Щербатюка, поляки, що в 1795 році становили 10 % населення Правобережної України, володіли у 1850 році, незважаючи на репресії Російського уряду після польського повстання 1830–31 рр., 90 % землі [18, с. 114–115]. Отже, класицистична архітектура Київщини формувалася під впливом двох течій, що прийшли на ці терени різними шляхами: на схід з Києвом – з Петербурга, на Правобережжя – з Варшави (за інформацією В.А. Овсійчука [9, с. 11]).

Найчисленнішу групу садибно-паркових утворень на Київщині становили саме класицистичні комплекси, що дає змогу зафіксувати аналогії з Волинським регіоном (згідно з О.Л. Михайлишин [8, с. 11]) та Полтавщиною (згідно Л.С. Шевченко [17, с. 78]). Хронологічні межі розвитку класицистичних палацових будівель охоплюють 80-ті рр. XVIII ст. (Верхівня) – кінець XIX ст. (Трубіївка). Особливістю регіону є відсутність споруд, що являли б собою проміжну ланку від бароко до класицизму. Дослідженням зафіксовано поодинокі приклади садиб, де співіснують класицистичні елементи та найхарактерніші атрибути барокових польських шляхетських дворів, зокрема: високі ламані дахи (Таганча); невеликі наріжні еркери (alkierzy), що фланкували головний об'єм та значно виступали перед лінією головного і тильного фасадів (Білопілля); приставлені на осі фасаду ганки і аркади, що підтримувалися на різьблених стовпах (Григорівка). Таке поєднання спостерігалось переважно в садибно-паркових утвореннях, що належали середнім та дрібним землевласникам. При загальному ампірному вирішенні садиби в Яготині (1802–1806) про рецидиви бароко свідчать застосовані подвійні колони на головному фасаді палаца, бібліотечного та житлових корпусів.

Кінець XVIII – початок XIX століть ознаменувались зведенням найзначніших резиденцій у Білій Церкві, Кагарлику, Яготині (всі – Київська обл.) та Верхівні (Житомирська обл.) в маєтках великих землевласників (відповідно: Браницьких, Трощинських, Розумовських та Ганських). Строга симетрія, стереометричність об'єму і його частин, стриманість декору, лаконічність та статичність форми – риси, характерні для кожної споруди цього періоду. Симетричність композиції підкреслювалась центральним портиком, що фіксував головний вхід, та ризалітами по краях.

Багатовимірність садибно-паркової культури, поліфункціональність резиденцій та високий соціально-майновий статус їхніх власників зумовили широку номенклатуру будівель і споруд, які умовно поділяються на такі групи: головні (палацові будівлі, флігелі, домові каплиці); паркові (оранжереї, теплиці, павільйони тощо) та службові і господарські будівлі. До ансамблю цивільних споруд центральної частини міста Біла Церква входив Зимовий палац (1796 р.), де родина Браницьких жила взимку (за матеріалами П.І. Юхименка та інших [3, с. 315]). У 3-х верстах від тодішніх меж міста (за статистичними даними І. Фундукля [15, с. 492]) в 1793–1797 рр. було закладено видатний парк "Олександрія", композиційний центр якого утворював комплекс класицистичних споруд літньої резиденції Браницьких (палац, танцювальний павільйон і флігелі для гостей). Цей витвір садово-паркового мистецтва вивчено і висвітлено в працях М.М. Грисюка (1969), А.Д. Жирнова (1977), І.О. Ігнаткіна (1971), Ю.О. Клименка та А.В. Клименко (2003), І.О. Косаревського (1977), Д.М. Криворучка (1979), О.Л. Липи (1961), А.К. Салатича (1949).

Споруджена на підвищеному березі озера Супій, садиба останнього гетьмана Малоросії К.Г. Розумовського складалась із розташованих серед англійського парку з теплицями і оранжереями палацу, флігелів, кабінету графа, бібліотеки, домашньої церкви [7, с. 225]. Садиба Ганських у Верхівні, згідно з даними польського дослідника Р. Афтаназі, складалась із палацу з двома флігелями, садибного костюлу, оранжереї, мисливського павільйону, розміщених у пейзажному парку [2, с. 334–350].

На перетині XVIII–XIX ст. зводяться садибно-паркові комплекси і в маєтках середньої та дрібної шляхти: в Андрушівці (Вінницька обл.), Подорожньому (Кіровоградська обл.), Рудому Селі (Київська обл.) та Трубіївці (Житомирська обл.). Згідно з Р. Афтаназі, найбільшу групу поміщицьких маєтків на південно-східних землях Речі Посполитої утворювали володіння переважно середньої величини, які в другій половині XVIII ст. виникли після розпаду величезних латифундій кресових "королев'ят" [2, с. 132].

Залучення до проектування й будівництва ряду відомих архітекторів, більшість із яких були іноземного походження: Блеріо, Д. Ботані, П. Годагардта, І. Ліндсея, І. Макутіна, А. Менеласа, А. Штакеншнейдера; паркобудівничих і садівників: Бартецького, Бернгардта, Вітта, А. Енса, Д. Міклера, Мюффо, Пельца, А. Станге обумовило високий якісний рівень архітектурно-просторових вирішень, закладених в садибно-паркових утвореннях. Активну роль у їх створенні відігравали власники маєтків: за безпосередньої участі Д. Трощинського було збудовано палац у Кагарлику [5, с. 43]; спільною творчістю Д. Міклера і графа Г. Олізара можна вважати парк у

Коростишеві; господарі резиденцій були авторами садибних будівель (Кам'янка, вірогідно Мотовилівка [2, с. 237]).

На першу половину XIX ст. припадає зведення найчисленнішої групи резиденцій середньої величини. До них можна віднести садиби в Березні, Вел. Гуляках, Гайвороні, Мотовилівці (всі – Київська обл.), Бровках, Іванківцях, Ходоркові, Шпичинцях (всі – Житомирська обл.), Нападівці, Новофастові (обидва – Вінницька обл.) та Доброму (Черкаська обл.). За даними І.Д. Родічкіна, "після подій 1825 р. – повстання декабристів – серед дворянської еліти спостерігався відхід від політичної діяльності, розширення міжсадибного спілкування, захоплення колекціонуванням і створення в садибі високохудожнього середовища" [12, с. 53].

У другій половині XIX ст. з падінням кріпацтва масштаби будівництва крупних палаців і садибних парків помітно зменшуються. Одним із факторів, що викликав згасання палацово-паркового будівництва у попередніх масштабах, був розвиток капіталістичних відносин. Існуючі дворянські маєтки занепадали або змінювали свій вигляд також внаслідок спорудження на їхній території різних промислових підприємств.

Занепадові великих дворянських маєтків сприяло й розпорошення володінь великих землевласників після розподілу спадщини між численними нащадками. Знаковими постатями у цьому відношенні є С. Потоцький (згідно з І.І. Кривошея [6, с. 8,9]) та К.Г. Розумовський. Останній у 1800 році розподілив свої маєтності між шістьма синами, але не минуло і ста років, як від них у нащадків гетьмана не залишилося й четвертої частини [11].

Садибні утворення середини – другої половини XIX ст. представлено палацами в Трубіївці (Київська обл.) та Шполі (Черкаська обл.).

Композиційним ядром садибно-паркових утворень був, як правило, парадний двір – курдонер. Згідно з В.І. Тимофієнком, "саме на нього орієнтувалась центральна вісь архітектурного ансамблю загалом, саме їй були підпорядковані не тільки всі споруди, а й парки зі ставками та річками. Курдонер був також об'ємно-просторовою домінантою, адже він акцентувався головним корпусом, що відзначався найбільшими розмірами, отримував репрезентативні пластичні форми, був прикрашений колонними портиками, лоджіями, галереями, пілястровими креповками тощо" [15, с. 41]. Залежно від розташування флігелів відносно палацу, на нашу думку, можна виділити такі композиційні схеми:

- 1) флігелі фланкують парадний двір, розміщений перед головним фасадом палацу (Верхівня, Зимовий палац Браницьких у Білій Церкві, Яготин);
- 2) асиметрично розташований флігель (Вел. Гуляки, Новофастів);
- 3) головна будівля і винесені вперед флігелі з'єднані за допомогою криволінійних галерей (Мотовилівка).

Більшість зазначених вище садибно-паркових утворень Київщини були зведені на терені малих населених пунктів. Проте представники вельможного шляхетства переносили художні смаки й традиції, що формувалися в замських маєтках, в міста. Хоча через обмеженість земельних ділянок тут не було розвинутих господарчих служб і великих парків, палаци відігравали важливу роль в міській забудові, серед них палаци Іпсиланті, Літке й Міклашевського – в Києві, Зимовий палац Браницьких у Білій Церкві (згідно з колективною працею [4, с. 261]). На початку XIX століття під час зведення житлових будинків, що набули вагомого значення в забудові тодішнього губернського центру – Києва, використовували загальноприйняті "зразкові проекти", створені в 1809–1812 рр. Найпоширенішими були одноповерхові будинки в сім вікон, середня частина яких виділялася невеликим ризалітом з арочним вікном в трикутному фронтоні. Будували типові одноповерхові будинки з трьома чи п'ятьма вікнами на головному фасаді. Особливістю київських будинків було розташування входу з боку будинку. Із будівель, що споруджувались за індивідуальними проектами, виділяють декілька характерних рішень. Наслідуючи палаци, зводили двоповерхові будинки з колонними портиками (дім Блатніцького на Подолі, дім капітана Корта на Печерську, флігель на вул. Героїв Трипілля та ін.) (згідно з В.І. Тимофієнком [14, с. 33]). Іноді плоский портик влаштували на другому поверсі (будинки на вул. Сагайдачного, 20; на Крутому

спуску, 4). Застосовували будівлі з мезонінами, які від "зразкових" відрізнялися двоповерховим портиком чи більшими габаритами мезоніну (дім на вул. Московській, 40) (згідно з [4, с. 285]).

Найвживанішими ордерними системами кінця XVIII–XIX ст. були іонічна (Андрушівка, Бровки, Верхівня, Зимовий палац в Білій Церкві, Нападівка, „Олександрія”, Руде Село, Трубіївка, Ходорків, Шпичинці та ін.) та тосканська (Березна, Бровки, Вел. Гуляки, Вел. Прицьки, Верхівня, Гайворонь, Добра, Іванківці, Новофастів, Трубіївка, Хабне, Шпола, Яготин). Поодинокими є випадки застосування доричного ордера („Олександрія”, Кагарлик), композитного (Бердичів, Шпичинці) та коринфського (Верхівня, Гайворонь), хронологічно обмежені кінцем XVIII – першою половиною XIX століття. До найпізніших зразків, де використано форми коринфського ордера, належить садиба у Рогачах (1908), а іонічного і тосканського – в Трубіївці (1908). Творче опрацювання місцевими архітекторами художніх форм і архітектурних канонів простежується на прикладі спорудженого 1820 року на Печерську у Києві (вул. Московська, 40) дерев'яного житлового будинку. Згідно з Д.В. Степовиком, "помірно похилий дах, що опускається низько до землі, викликає асоціацію з конструктивними характеристиками дахів українського народного житла. Фасадові ж портика надано характерного класицистичного вигляду. Шість ордерних колон перетяті пояском першого поверху. Другий поверх сприймається як мезонін, обіймаючи лише ширину портика. Особливістю фасаду цього будинку є те, що за допомогою економних засобів і простоти деталей оформлення досягнуто краси і гармонії" [13, с. 18–19].

З перших років XIX століття образи споруд стають монументальними й суворо величними, а пластична мова – небагатослівною і скупішою. Нові стильові принципи, які прийнято називати ампірними, досить швидко стали панівними, а нові форми були позитивно сприйняті всіма верствами суспільства [4, с. 263–264]. Характерними для пізнього ампіру є комплекс житлових споруд в „Олександрії” (так зв. Дідинець, що містив палац, чотири флігелі для приїжджих гостей і Танцювальний павільйон) та садибний будинок в маєтку Хоєцьких у Великих Гуляках.

Поєднання форм української архітектури із класичними ордерними елементами проявилось переважно в архітектурі службових та паркових споруд (Козацьке, Кам'янка – обидва Черкаська обл.). Відкрита 10-колонна галерея надає індивідуальності одноповерховому дерев'яному Будинку управителя (поч. XIX ст.) в садибі Голіциних–Врангелів у селі Козацькому. Головний фасад Дворового дому (поч. XIX ст.) цієї ж садиби сформований двома невеликими ризалітами, що фланкують 4-колонну лоджію. Водяний млин (1825), збудований в резиденції Давидових у Кам'янці, є рідкісним витвором господарчого призначення в стилі провінційного класицизму.

Найпоширенішою формою плану для садибних палаців і будинків Київщини був прямокутник – як широкий (Березна, Руде Село та ін.), так і, в більшості випадків, – видовжений (Вел. Гуляки, Вел. Прицьки, Гайворонь, Ходорків, Шпичинці, Яготин). Особливістю їхньої архітектури, на нашу думку, є відсутність куполів та бельведерів, притаманних усталених в тогочасній російській архітектурі схемі палацових споруд, що було результатом наслідування представницьких царських садиб – Таврійського та Павлівського палаців. Горизонтальні членування стінових площин (міжповерхові і увінчувальні карнизи та пояси, сандрики та підвіконні полицьки) формували характер зовнішнього декору.

Внутрішнє планування класицистичних та ампірних палаців і садибних будинків було симетрично-осьовим, як правило, анфіладним з двостороннім розташуванням приміщень у центральній частині й ускладненим коридорним з двостороннім розташуванням кімнат – у бічних крилах. У випадках, коли перший поверх був парадним і поділявся на офіційну (хол, вестибуль, бальний зал, салони, їдальня, більярдна та ін.) та „особисту” (житлові приміщення господарів дому: спальні, будуар господині, дитячу кімнату) половини, другий поверх вміщав апартаменти для гостей (Верхівня, Іванківці та ін.). За дотримання традиційного, притаманного добі бароко, розташування парадних апартаментів на другому поверсі, перший, зазвичай нижчий, був службовим. До складу останнього входили кімнати для гостей, житлові служби та найрізноманітніші склади (Березна та ін.). За умови одноповерховості палацу парадні приміщення знаходились в центральному корпусі; кімнати для гостей, ванні, гардеробні, туалетні – в бічних крилах; а службові – в цокольному поверсі (Шпичинці та ін.).

Парки досліджуваного періоду були невід'ємною частиною садибних утворень. Паралельно із розвитком резиденцій, садибне паркобудування Київщини також еволюціонує і проходить певні історичні етапи, хронологічно обумовлені панівними стильовими тенденціями: становлення пейзажних парків (кінець XVIII – початок XIX ст.); розвиток пейзажного стилю (перша чверть – середина XIX ст.); синтез традиційних та нових композиційних прийомів (1860-ті – 1890-ті роки). На противагу графічності стилю класицизму, в формах якого вирішувалась архітектура споруд, парки пейзажного стилю вирізнялися живописністю планування. Садибним паркам Київського регіону притаманні такі властивості (обумовлені як природними умовами, так і особливостями історичного розвитку), як:

- створення присадибних парків на основі місцевих деревних масивів (зокрема дібров);
- активне використання місцевих рослин як засобу формоутворення паркового простору; введення екзотів до композиції репрезентативних частин парку, наявність фруктових садів;
- наявність у переважній більшості садибно-паркових утворень ставка або системи ставків у припалацовій зоні;
- організація перед- і запалацового простору регулярними та пейзажними прийомами – на всій території.

Отже, підсумовуючи викладене, можна твердити, що принципи класицизму та ампіру на терені Київщини було прийнято і дворянською верхівкою, і народними масами не як мертву догму, а як творчий напрям. У садибній архітектурі простежуються регіональні особливості (обумовлені художніми традиціями, етнографічним фактором, матеріально-технічною базою та діяльністю архітекторів і паркобудівничих), що полягали зокрема у: переважанні прямокутної форми плану палаців; відсутності куполів та бельведерів в об'ємах палацових споруд; самотньому трактуванні окремих структурних елементів та місцевій інтерпретації ордерних систем.

1. Асеев Ю.С. *Стили в архитектуре Украины*. – К.: Будівельник, 1989. – 102 с. 2. Aftanazy R. *Materialy do dziejow rezydencji: W11t/PAN. Instytut Sztuki*. – Warszawa, 1988-1993. – ТХІа: *Dawne wojewodstwo kijowskie. –717 s. 3. Біла Церква: Шлях крізь віки / П.І. Юхименко, А.І. Гай, В.В. Репринцев та ін.* – Біла Церква: "Буква", 1994. – 384 с. 4. *Історія української архітектури // Ю.С. Асеев, В.В. Вечерський, О.М. Годованюк та ін. / За ред. В.І. Тимофієнка*. – К.: Техніка, 2003. – 472 с. 5. Клименко Ю.О., Клименко А.В. *Старовинні парки Київщини. Квіти України*. – 2003, 62 с. 6. Кривошея І.І. *Потоцькі на Уманщині: перша половина XIX ст. / Наук.-метод. матер. до вивчення тем з історії України XIX ст.* – К.: Знання, 1999. – 33 с. 7. Маланюк В.Я. *Історіографія садиби Розумовських-Рєпніних у Яготині // Українська академія мистецтва: Дослідницькі та науково-методичні праці*. – К., 2001. – Вип.8. – С.221–229. 8. Михайлишин О.Л. *Палацово-паркові ансамблі Волині другої пол. XVIII–XIX ст.: Автореф. дис... канд. арх-ри: 18.00.01 / РДТУ*. – К. 1999. – 19 с. 9. Овсійчук В.А. *Класицизм і романтизм в українському мистецтві*. – К.: Дніпро, 2001. – 448 с. 10. *Памятники градостроительства и архитектуры УССР: В 4-х т. / Отв. ред. Ю.С. Асеев*. – К.: Будівельник, 1983. – Т.1. – 160 с. 11. *Распределительная запись графа К.Г. Разумовского именей между его сыновьями // Черниговские губернские ведомости*. – 1887. – №№93–95. – С.1–14. 12. Родичкин И.Д. *Тарас Шевченко и усадьба его времени // Пам'ятки та визначні місця Шевченківського краю. Проблеми охорони та дослідження: Тези доповідей науково-практичної конференції, 27–28 травня 1997 р., Канів*. – С. 53–56. 13. Степовик Д.В. *Українське мистецтво першої половини XIX ст.* – К.: Мистецтво, 1982. – 191 с. 14. Тимофеєнко В.И. *Архитектура Киева в конце XVIII – первой половине XIX века // Архитектура Киева: Сборник / Отв. ред. В.П. Дахно, С.К. Килессо и др.* – К.: КиевЗНИИЭП, 1982. – С.30–34. 15. Тимофієнко В.І., Єрошев В.Ю. *Українська садибна архітектура другої половини XVIII ст. – першої третини XIX ст.* – К.: НДІТІАМ, 1993. – 44 с. 16. Фундуклей И. *Статистическое описание Киевской губернии*. – Ч.1.: СПб.: Тип-я мин. внутр. дел, 1852. – 568 с. 17. Шевченко Л.С. *Палацово-паркові ансамблі Полтавщини XVIII–XIX століть: Дис...канд. арх-ри: 18.00.01*. – К. – 2003. 18. Щербатюк В.М. *Історія регіонів України: Лисянщина*. – К.: Логос, 2002. – 428 с.